

ROCCZ
RÍK
LTA
BTUS
 KÍ

35

WSPÓLCZESNA WIZJA MIASTA W TEORII
I PRAKTYCE SPOŁECZNEJ

**ROCZNIK
LUBUSKI**

LUBUSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

**ROCZNIK
LUBUSKI
Tom 35, część 2**

**WSPÓŁCZESNA WIZJA MIASTA
W TEORII I PRAKTYCE SPOŁECZNEJ**

Pod redakcją

Żywii Leszkowicz-Baczyńskiej
Justyny Nyćkowiak

Zielona Góra 2009

REDAKTOR NACZELNY

Bogdan Idzikowski

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Marian Eckert, Żyvia Leszkowicz-Baczyńska

Leszek Gołdyka, Edward Hajduk

Zbigniew Izdebski, Tomasz Jaworski

Barbara Kołodziejska, Zbigniew Kurcz (Wrocław)

Jan Kurowicki, Krystyna Janicka, Mirosław Chałubiński

Wojciech Strzyżewski, Andrzej Toczewski

Zdzisław Wołk

Sekretarz: Ewa Narkiewicz-Niedbalec

RECENZENT

dr hab. Renata Suchocka, prof. UAM

REDAKCJA WYDAWNICZA

Aldona Reich

SKŁAD KOMPUTEROWY

Agata Wiśniewska-Kubicka

PROJEKT OKŁADKI

Witold Michorzewski

ISSN 0485-3083

Wydanie publikacji dofinansowane przez:
Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego
Miasto Zielona Góra, Województwo Lubuskie
Uniwersytet Zielonogórski.

© Copyright by Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 2009

Druk: „Rob-Graf” Studio Graficzno-Wydawnicze, Zielona Góra

SPIS TREŚCI

Wstęp (ŻYWIA LESZKOWICZ-BACZYŃSKA)	7
I. SPOŁECZNA MAPA MIASTA	
JUSTYNA NYĆKOWIAK Człowiek w obrazie miasta – aktor drugiego planu?	15
PIOTR LUCZYS Mapa jako narzędzie klasyfikacji danych w socjologii. Poza przestrzenną lokalizację wyobrażeń	27
JAN SWIANIEWICZ Akumulacja ludzi, akumulacja kapitału. O splocie kapitalizmu i biopolityki na przykładzie nowoczesnej urbanizacji	71
II. DEFINIOWANIE WŁASNEJ PRZESTRZENI MIEJSKIEJ	
MACIEJ FRĄCKOWIAK Banksy’ego/Banksym walka o obiektyw turysty. Notatki o oporze w przestrzeni miasta	99
MONIKA ROSIŃSKA Ruch w mieście czy miasto w ruchu? Dialektyka miejskiego rytmu. ...	115
MONIKA ROSIŃSKA, PIOTR LUCZYS Miasto światła, światła miasta, czy... światło w mieście? Sztuczne oświetlenie w kontekście przestrzeni miejskiej	131
III. OD MIASTA EUROPEJSKIEGO DO PERYFERYJNEGO. HISTORYCZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU MIAST	
ŁUKASZ PATER Wczesnokapitalistyczne metropolie – Manchester	163
MARCIN NAPIÓRKOWSKI Ulice Warszawy jako świadkowie Powstania. Przemiany semantyki przestrzeni	177
KATARZYNA WALENTYNOWICZ-MORYL Wybory edukacyjne mieszkańców miast	199
RENATA KSNYPEL-KOPEĆ Krosno Odrzańskie jako strategiczny punkt obrony zachodnich rubieży Polski średniowiecznej	213

WSTĘP

Miasto na poziomie wiedzy potocznej jawi się przede wszystkim jako trwała struktura przestrzenno-architektoniczna. Tymczasem miasto to przede wszystkim dynamiczny obiekt, którego siłą napędową rozwoju są mieszkańcy wraz z ich oczekiwaniami, potrzebami, percepcją rzeczywistości czy wreszcie koncepcją życia. Można w związku z tym powiedzieć, że miasto to również, a może przede wszystkim, byt społeczny o procesualnym charakterze, co oznacza, że miasto nie „jest” lecz „dzieje się”.

Takie traktowanie miasta możliwe jest dzięki akceptacji założenia przyjmującego jego podmiotowy charakter, a w konsekwencji uwzględnieniu różnych perspektyw poznawczych, w tym historycznej, strukturalnej, interakcyjnej czy też współczynnika humanistycznego. Oznacza to, że mieszkańcy jako główni aktorzy życia miejskiego, stanowią immanentną cechę miasta jako struktury przestrzenno-architektonicznej. Z drugiej strony miasto traktować można jako organizm uosabiający władzę stosującą przymus funkcjonalno-przestrzenny, której wprowadzane, często abstrakcyjne, idee daleko odbiegają od rzeczywistych potrzeb mieszkańców. Nieodzowne w związku z tym staje się uwzględnienie oddolnych inicjatyw, gwarantujących przystawalność przestrzeni miejskiej do oczekiwań, potrzeb oraz aksjonormatywnych systemów rezydentów zbiorowości miejskiej. Chodzi bowiem o to, by uczynić z nich aktywnych współtwórców rzeczywistości miejskiej, a nie biernych odbiorców pomysłów i inicjatyw administracyjnych urzeczywistniających subiektywne wizje urzędników. Miasto to konglomerat elementów społeczno-przestrzennych wyznaczających w mniej lub bardziej refleksyjny i strategiczny sposób rodzaje aktywności mieszkańców. Dlatego powinno ono tworzyć środowisko sprzyjające koegzystencji heterogenicznych pod względem społeczno-kulturowym jednostek z fizyczną przestrzenią oraz władzą. Tymczasem takiej współpracy brakuje. Odpowiedzią na tę sytuację są bądź jednostkowe, bądź też grupowe kontestacje braku zgody, przyzwolenia na traktowanie mieszkańców jako istot pozbawionych refleksji oraz świadomości własnej egzystencji – jako „aktorów drugiego planu”.

Założeniem monografii zatytułowanej „Współczesna wizja miasta w teorii i praktyce społecznej” jest zwrócenie uwagi na problemy związane z funk-

cjonowaniem miasta. Autorzy zbioru czynią to poprzez teoretyczną oraz empiryczną analizę różnych obszarów przestrzeni miejskiej – zarówno fizycznej, jak i metaforycznej. Inspiracją do przygotowania publikacji stał się projekt *Spoleczna mapa miasta*, realizowany przez studentów – członków Kół Naukowych. W ramach wspomnianego projektu, podjęta została próba stworzenia „nowej mapy miasta”, u podstaw której leży nowatorskie ujęcie problemu, wykorzystujące jednak dorobek ujęć tradycyjnych. Owa Mapa stanowi sumę stereotypowych wyobrażeń, obiegowych opinii i subiektywnych wrażeń, konstytuujących preferencje mieszkańców wobec przestrzeni miejskiej. Projekt ten jest efektem współpracy młodych badaczy – intelektualistów wywodzących się z różnych ośrodków uniwersyteckich w Polsce. Zaproszenie ich do współtworzenia kolejnego tomu *Rocznika* jest zapoczątkowaniem stałej współpracy w ramach aktywności naukowej, a przede wszystkim prezentacją ich kapitału intelektualnego, co, miejmy nadzieję, zaowocuje w przyszłości integracją środowisk naukowych w Polsce. Do współudziału w tworzeniu monografii, prócz uczestników wspomnianego przedsięwzięcia, udało się namówić także doktorantów oraz studentów z Kół Naukowych, nie zaangażowanych w realizację wspomnianego projektu, którym jednak problematyka miasta nie jest obojętna. Pozwoliło to zrealizować nie tylko ideę integracji współpracy między młodymi naukowcami z Polski, ale także zaprezentować świeżą perspektywę poznawczą młodych ludzi, których priorytety zostały ukształtowane we współczesnych realiach społeczno-ekonomicznych. Interesującą wydaje się zwłaszcza konfrontacja ich koncepcji rozwoju i funkcjonowania zbiorowości miejskiej z tradycyjnymi, ugruntowanymi już w socjologii miasta teoriami.

Pytania, na które próbują udzielić odpowiedzi młodzi autorzy tomu dotyczą preferencji mieszkańców miast, dokonywanej przez nich percepcji przestrzeni miejskiej, a także elementów wpływających na odczytywanie oraz definiowanie miasta, jego wartościowanie i internalizowanie. To także próba znalezienia czynników generujących miejskość czy wręcz wielkomiejskość, a także zwrócenia uwagi na rodzaj relacji (czy ich brak) między mieszkańcami a władzami administracyjnymi miasta. Wydaje się, że poszerzone oraz rozwinięte ramy teoretyczne, jak również sugestie zawarte w artykułach staną się pomocne w formułowaniu rozwiązań praktycznych nie tylko władzom miejskim, urbanistom czy architektom, lecz również samym mieszkańcom. Pozwoli to uzyskać odpowiedź nie tylko na pytanie *jak jest*, ale również *jak być powinno?* Należy mieć nadzieję, że zainteresowanie tą problematyką również osób spoza kręgu socjologów miasta skutkować będzie tworzeniem bardziej efektywnych strategii rozwoju miasta.

Monografia składa się z trzech części. W pierwszej, zatytułowanej „Społeczna mapa miasta” zamieszczone zostały trzy artykuły. Autorzy odwołują się tutaj do miasta traktowanego w kategoriach ogólnych, przy czym idea miasta została w tym przypadku sprowadzona zarówno do rozważań natury teoretycznej, jak i praktycznej, ukonkretnionej w postaci poszukiwania rozwiązań umożliwiających upodmiotowienie środowiska miejskiego. Część tę rozpoczyna artykuł Justyny Nyćkowiak (doktorantka IS UZ). W tekście „Człowiek w obrazie miasta – aktor drugiego planu?” autorka kieruje uwagę czytelnika na istotne zagadnienie braku spójności między formalnym, administracyjnym czy publicystycznym definiowaniem miasta, a znaczeniem jakie miastu przypisują aktorzy życia społecznego. Autorka akcentuje nie tylko celowość, ale i konieczność prowadzenia badań, które uwzględniałyby i podkreślały wagę indywidualnego doświadczania przestrzeni miejskiej. Rekonstrukcja rzeczywistości miejskiej na podstawie subiektywnych wyobrażeń pozwoliłaby na uniknięcie tworzenia abstrakcyjnych wizji miasta, a tym samym przywróciłaby realny dialog z przestrzenią. Tymczasem, jak pokazuje autorka, podstawową barierą owego dialogu staje się fakt ignorowania mieszkańców zarówno przez władze administracyjne, jak i rozporządzenia dotyczące rozwoju przestrzeni miejskiej. Z kolei Piotr Luczys (student socjologii UAM w Poznaniu) w artykule „Mapa jako narzędzie klasyfikacji danych w socjologii. Poza przestrzenną lokalizację wyobrażeń” odwołuje się do Mapy jako narzędzia badawczego, cennego ze względu na jego uniwersalny wobec innych dziedzin nauki charakter. Punktem wyjścia czyni on teorię danych C.H. Coombsa oraz techniki analiz wielowymiarowych R.N. Sheparda, podkreślając ich przydatność w analizach jednostkowych preferencji elementów przestrzeni miejskiej. Zamierzeniem autora jest wskazanie zarówno różnic (czy wręcz sprzeczności), jak i podobieństw różnych typów map konstruowanych także na gruncie socjologii, a co za tym idzie, zwrócenie uwagi na ich eksploracyjne możliwości. W zakończeniu artykułu autor prezentuje problem „nowych map miast”, którego celem jest wskazanie drogi tworzenia integralnej teorii badań fenomenowi miasta. Część tę kończy artykuł Jana Swianiewicza (doktorant IF UW) zatytułowany „Akumulacja ludzi, akumulacja kapitału. O splocie kapitalizmu i biopolityki na przykładzie nowoczesnej urbanizacji”, w którym autor podejmuje próbę zdefiniowania i zarysowania procesu współczesnej urbanizacji odwołując się do foucaultowskiej technologii władzy. W związku z tym odwołuje się do tych charakterystyk form miejskich, które odpowiadają trzem dominującym w Zachodnich społeczeństwach technikom władzy – suwerenności, dyscypliny i rządzenia. Tym samym pokazuje nowoczesną urbanizację jako proces „akumulacji ludzi”, który powiązany jest ściśle z akumulacją kapitału. Rezultatem tego

procesu jest wyłonienie się współczesnych „środowisk miejskich” zaludnianych przez biopolitycznie zarządzaną populację, określaną często mianem kapitału ludzkiego.

Część druga zbioru „Definiowanie własnej przestrzeni miejskiej” zawiera również trzy artykuły, których wspólną płaszczyzną jest odniesienie do realnej, zobjektywizowanej przestrzeni. To, co jest im wspólne, to odwołanie się do zróżnicowanych elementów miasta (bywa, że niesformalizowanych i niezinstytucjonalizowanych), często pomijanych w analizach socjologicznych. To one w dużej mierze decydują o obrazie miasta, jego specyfice i języku. To także za ich pomocą owa specyfika najczęściej jest komunikowana. Artykuł Macieja Frąckowiaka (student socjologii UAM w Poznaniu) „Banksy’ego/Banksym walka o obiektyw turysty. Notatki o oporze w przestrzeni miasta” stanowi swego rodzaju refleksję nad przestrzenią publiczną oraz procesami kształtującymi współczesne środowisko miejskie. Nie bez znaczenia staje się tutaj indywidualne doświadczanie tejże przestrzeni. Autor odwołuje się do działalności artystycznej Banksy’ego, stanowiącej swego rodzaju kontestację dominujących czy wręcz narzuconych wzorów zachowań. Poprzez swą działalność artysta podejmuje próbę przełamania nawykowych sposobów komunikowania w mieście. Maciej Frąckowiak poddaje także refleksji wielowymiarowość funkcji fotografii, która równie dobrze stanowić może narzędzie przełamania stereotypów w dyskusjach nad przestrzenią miejską. Dzięki temu, zdaniem autora, przestrzeń miejską nie tylko można doświadczać w sposób bezpośredni, lecz można ją na nowo odczytywać. Monika Rosińska (studentka socjologii UAM w Poznaniu), autorka artykułu „Efemeryczne, przemieszczające się i zanikające miasta – o architekturze w podróży. Rzecz o konfrontacji miejsca z przestrzenią” prezentuje odmienny od dotychczasowego sposób ujęcia miasta. Architektura w podróży to swego rodzaju metafora sugerująca traktowanie miasta w kategoriach procesu. Ten sposób percepcji zbiorowości miejskiej, zdaniem autorki, pozwala odstąpić od zasady terytorialności kojarzonej ze statycznym ujęciem przestrzeni i traktować miasto w kategoriach dynamicznych, jako zdarzenie (zdarzenia). Monika Rosińska wespół ze wspomnianym Piotrem Lucysem są autorami kolejnego tekstu „Miasto światła, światła miasta, czy... światło w mieście? Sztuczne oświetlenie w kontekście przestrzeni miejskiej”. Koncentrują oni swoje rozważania na fenomenie sztucznego oświetlenia, akcentując jego rolę w generowaniu wielkomiejskości. Odwołując się do licznych projektów zarówno artystycznych, jak i badawczych dokonują redefinicji, a zarazem rehabilitacji znaczenia światła oraz oświetlenia w kreowaniu zjawisk oraz procesów społecznych dotychczas nierozpoznanych, a dokonujących się w przestrzeni miejskiej.

W trzeciej części monografii zatytułowanej „Od miasta europejskiego do peryferyjnego. Historyczne i społeczne uwarunkowania rozwoju miast” znalazły się cztery artykuły, których podstawowe kwestie mieszczą się w szeroko rozumianej perspektywie historycznej i społecznej. Główny akcent położony jednak został na historyczne uwarunkowania kierunku rozwoju miast. W centrum zainteresowania autorów znalazły się miasta bardzo zróżnicowane zarówno pod względem funkcji, jak i charakteru zmian. Część tę otwiera artykuł Łukasza Patera (doktorant IS UW) zatytułowany „Wczesnokapitalistyczne metropolie – Manchester”, w którym autor dokonuje szczegółowej analizy źródeł metropolitalności miasta Manchester, sytuując je w kontekście europejskim. Co jednak istotne, autor odwołując się do aspektu historycznego, w wieku XVII doszukuje się genezy dynamicznego rozwoju miasta. Z kolei Marcin Napiórkowski (doktorant IKP UW) w artykule „Ulice Warszawy jako świadkowie Powstania. Przemiany semantyki przestrzeni” rozważa semantyczne rozumienie przestrzeni w kontekście koncepcji I. Kanta. Autor wykorzystuje semantyczną perspektywę poznawczą do opisu piętna jakie wywarło Powstanie na organizacji przestrzennej Warszawy. W jego przekonaniu elementem strukturalizującym miasto stały się ulice ze swoją historią. Katarzyna Walentynowicz-Moryl (studentka IS UZ), autorka artykułu „Wybory edukacyjne mieszkańców miast na przykładzie Zielnej Góry” stawia sobie za cel określenie czynników determinujących wybór określonej szkoły dla swych dzieci przez mieszkańców Zielonej Góry. Obecnie o wyborze szkoły decyduje nie tyle jej przestrzenne usytuowanie, co poziom nauczania gwarantujący uzyskanie większych szans życiowych młodych ludzi. Autorka porusza również istotną kwestię szkoły jako instytucji generującej podziały strukturalne, a ściślej rzecz ujmując – statusowe wynikające z położenia społecznego rodziców. Część tę, jak i cały tom kończy artykuł Renaty Ksnypel-Kopeć (doktorantka IH UZ) „Krosno Odrzańskie jako strategiczny punkt obrony zachodnich rubieży Polski średniowiecznej”, będący typowym przykładem analizy historycznej rozwoju funkcji gospodarczej i obronnej miasta.

Zapraszając do lektury Rocznika pozostaje mieć nadzieję, że stanie się on elementem motywującym nie tylko do kontynuacji refleksji teoretycznej, jak i dalszej eksploracji podjętych wątków, ale też inspiracją do podjęcia badań nad nowymi czy też dotychczas zaniedbanymi obszarami życia w mieście. Celem nadrzędnym pozostaje jednak wywołanie refleksji wśród praktyków życia społecznego, urbanistów, architektów, a przede wszystkim władz miejskich nad koniecznością dialogu z głównymi użytkownikami przestrzeni miejskiej – mieszkańcami. Miasto winno jawić się jako przyjazna przestrzeń, w której każdy mieszkaniec, niezależnie od usytuowania w struk-

turze, obiektywnych możliwości materialnych czy też kapitału intelektualnego i kulturowego, znajdzie swoje miejsce. Tylko harmonijna współpraca między rezydentami miasta a instytucjami oraz świadomość podmiotowego charakteru miasta zapewnić może stały jego rozwój. Nie mniej ważnym celem, który przyświecał idei opracowania tego tomu Rocznika Lubuskiego było z jednej strony wzmocnienie współpracy młodych intelektualistów z różnych ośrodków naukowych, z drugiej natomiast zaprezentowanie ich potencjału intelektualnego, co daje ogromną nadzieję na dalszy rozwój tak ważnej subdyscypliny socjologii jaką jest socjologia miasta.

Na zakończenie chciałabym serdecznie podziękować wszystkim Autorom, którzy wyrazili zgodę na opublikowanie artykułów w tym zbiorze, zwłaszcza, że przedsięwzięcie to stanowi swego rodzaju eksperyment. Po raz pierwszy bowiem Rocznik Lubuski został udostępniony tak młodym Autorom, legitymujących się statusem studentów bądź słuchaczy studiów doktoranckich. Tym samym na ich barki złożona została ogromna odpowiedzialność za treść oraz poziom opublikowanych artykułów, której poddali. Dziękuję również za cierpliwe znoszenie uwag redakcyjnych i dostosowanie się do nich. Profesorowi Bogdanowi Idzikowskiemu – Redaktorowi Naczelnemu Roczników Lubuskich dziękuję za zaufanie i zgodę na wydanie zbioru w takim składzie autorskim. Odrębne podziękowania za przyjacielską współpracę kieruję do Justyny Nyćkowiak – współredaktorki tomu.

Żyvia Leszkowicz-Baczyńska